

Статті

Оксана ТРИСКА

УКРАЇНСЬКІ МИТЦІ В ПРАЗІ – ПАВЛО ГРОМНИЦЬКИЙ (біографічний нарис)

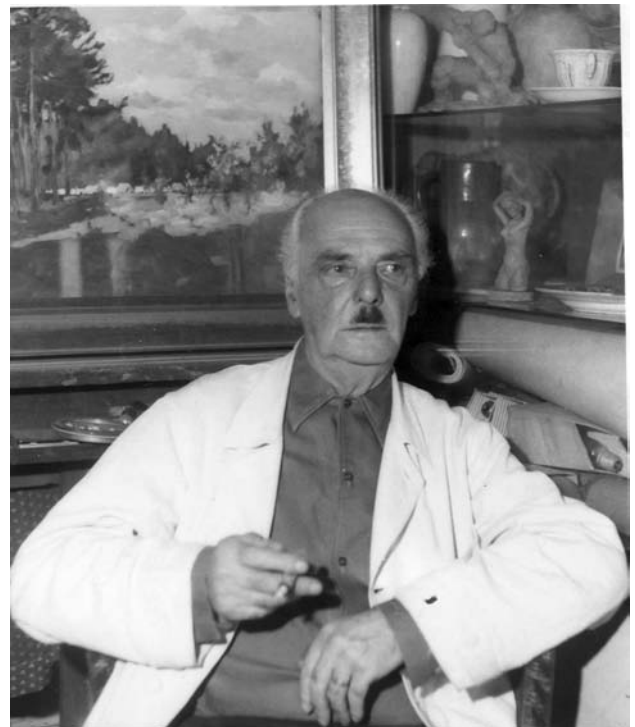
Oksana TRISKA. The Ukrainian Artists at Prague – Pavlo Hromnytsky (An Biographical Review).

У вирі бурхливих політичних змін на поч. ХХ ст. ламались долі людей, умови життя змушували до пошуку компромісів – еміграції, праці в підпіллі або ж до нехтування власними переконаннями та ідеалами. Після провалу українських визвольних змагань у 20-их рр. ХХ ст. велика частина української інтелігенції переїжджає до Праги. Там формується активне мистецьке середовище, сконцентроване навколо двох новостворених інституцій – Української Студії Пластичного Мистецтва (УСПМ), заснованої у 1923 р. та Музею Визвольної Боротьби України, відкритого у 1925 р. Студія забезпечувала високопрофесійну академічну освіту, організувала щорічні виставки, гуртувала творчі особистості та сполучала міжвоєнні мистецькі тенденції Західної та Східної Європи. “В орбіту діяльності цих двох українських науково-культурних інституцій – Студії та Музею були втягнуті по суті всі інтелектуальні сили, еліта української громади у міжвоєнній Чехо-Словаччині”¹. На жаль, багато діячів цього періоду до сьогодні залишаються маловідомими або забутими, серед них – масштабна постать митця Павла Громницького.

Моє перше знайомство з творами художника відбулося на Міжнародній науковій конференції, присвяченій 80-літтю заснування Української Студії Пластичного Мистецтва, в Празі у листопаді 2003 р. Одночасно проходила виставка творів українських митців, віднайдених у 1998 р.

¹Пеленська О. Празька знахідка як знакова подія в європейському мистецькому просторі // *Ukrajinske výtvarne umění v meziválečnem Československu.* – Praha, 2005. – S. 21.

в підвалах Національної бібліотеки ЧР. Серед них виявились три акварелі П.Громницького. Інформація, що прозвучала на конференції, пролила світло на особу автора та зацікавлювала незвичністю творчої долі. Його короткочасна (як тоді видавалось) вимушена еміграція з України трансформувалась у постійне проживання за кордоном. Митець понад п'ятдесят років мешкав у столиці Чехословаччини, весь час плідно працював і в повоєнний період (після 1945 р.) ніде не виставляв свої твори. Він помер у Празі в 1977 р. та похований на цвинтарі Мальвазинки. Місцезнаходження творчої спадщини художника залишалось невідомим, ніхто із пражан-українців не володів повною інформацією про славного земляка.

Павло Громницький. Фото 1960-их рр.

У 2005 р. пошуки слідів художника увінчались певним успіхом. Відбулося знайомство із небожем живописця – п. Новотним, який надзвичайно любив і розумів П.Громницького та зберігає подаровані йому картини. Ця коротка розвідка написана за його спогадами та доповнена інформацією, віднайденою в пресі.

Павло Громницький народився 15 грудня 1889 р. у с. Громниця на Харківщині в сім'ї заможного українського господаря-землевласника

Антон Громницького, який походив з козацької шляхти. У 1906 р. він закінчив школу у Катеринославі та, за бажанням родини, розпочав навчання на правничому факультеті спочатку в Харкові, потім у Петербурзі². Переїзд до північної столиці пришвидшив початок мистецьких студій – у 1908 р. він вступає до Академії Мистецтв, де навчається у І.Репіна і М.Дубовського.

Очевидно, потяг до малярства пробудився у хлопця набагато раніше, тому що вже у шістнадцятирічному віці його мистецький талант запримітив В.Серов, який заохочував юнака творити та давав початкові уроки. Але воєнні події 1914 р. вриваються в життя – Громницький змушений йти на фронт. “В 1916 р. малює терени для інженірських цілей, як зв’язковий старшина 55 дивізії. В 1917 р. вступає як комендант сотні до “Чорних гайдамаків” під командою Волоха. Вкінці є комендантом богодухівського та охтирського повіту на Харківщині”³.

Революція спалює всі мости у минуле – родина втрачає маєтки, суспільне становище. Все це, поряд із жорстокими враженнями від війни, штовхає художника до еміграції. У 1919 р. разом із частинами Української Галицької Армії Громницький прибуває до Чехословаччини та опиняється у чеському таборі інтернованих у Німецькому Яблонному (сьогодні Яблонець під Єщеді)⁴. Тут він займається культурно-просвітницькою діяльністю, що проводилась в таборі, та продовжує малювати.

На виставці, організованій у 1923 р. в таборі у Йозефові були виставлені твори Громницького (протягом 1921 р. українських полонених із Німецького Яблонного перемістили в містечко Йозефов).

У Празі художник контактує із давнім знайомим сім’ї – чеським професором Фердинандом Енгельмюллером, який допомагає йому приїхати до столиці та бере у свою мистецьку школу на навчання. Він призначає Громницького асистентом, а згодом і заступником. Після смерті професора відносини між викладачами змінюються та

²Тарасевич-Ортинська А. Павло Громницький // Назустріч.– Львів, 15.09.1935.

³Там само.

⁴З розповіді В.Новотного, племінника П.Громницького, записаної 1 березня 2006 р. в Розтоках біля Праги.

ускладнюються. Митець розуміє, що йому краще полишити посаду.

Саме в цей час у Празі активізується українське мистецьке середовище. Навколо новоствореної Української Студії Пластичного Мистецтва гуртуються творчі особистості – Д.Антонович, І.Кулець, І.Мозалевський, С.Мако. До лав студентів записуються молоді живописці, графіки, скульптори – серед них С.Наріжний згадає також Павла Громницького, але точні роки його навчання поки-що не встановлені⁵.

У 1923 р. художник їде до мистецької Мекки – Парижа, де знайомиться з Матіссом та Пікассо. Певний час він навчається в А.Матісса, товариські відносини з яким згодом збереже впродовж всього життя⁶, також багато подорожує – живе як риболов-маляр на Сицилії, відвідує Єгипет.

У 1925 р. в Парижі за допомогою Матісса та Пікассо Громницький організовує персональну виставку, яка приносить йому визнання – наприклад, Люксембурзький музей придбав роботу “Портрет дами”⁷. Художник знайомиться з норвезьким королем, кий “запросив його на працю до країни фьордів, де він полишив сотні пейзажів”⁸. Потім була Швейцарія... Митець дуже любив подорожувати, був невибагливим у побуті – єдине, до чого прагнув – це завжди мати засоби до малювання і творити⁹.

На короткий час Громницький знову повертається до Праги, але його не залишає бажання попрацювати в Італії. Художник проявляє винахідливість – домовляється із знайомим власником галереї, що буде передавати йому картини, і поштою отримувати за них гроші. Але це не надобилось, тому що за невисоку ціну його твори купували на місці.

Воєнне лихоліття та роки еміграції підірвали здоров’я Громницького, він змушений виїхати на лікування в Татри. З цього періоду походять

⁵Наріжний С. Українська еміграція.– Прага, 1942.– С. 190.

⁶З розповіді племінника П.Громницького В.Новотного, записаної 1 березня 2006 в Розтоках біля Праги.

⁷Тарасевич-Ортинська А. Павло Громницький // Назустріч.– Львів, 1935.– 15 вересня.

⁸П.Громницькому вибило вісімдесят // Українське Слово.– Париж, 1970.– 11 січня.– С. 3.

⁹З розповіді В.Новотного, племінника П.Громницького, записаної 1 березня 2006 в Розтоках біля Праги.

татранські ландшафти, продані здебільшого на виставці в Парижі. Два з них були закуплені для санаторію Сонтага у м. Старий Смоковець на Словаччині. Пейзажі, створені у Карпатах в Ясені, згодом придбали для Парламенту Чехословаччини¹⁰.

1920-ті рр. для художника – це період активної творчої праці, радісний час визнання та успіху. У 1923 р. один із чеських критиків у статті “Татри очима українського мистця” пише: “Думаю, що татранські картини Громницького належать взагалі до найлучших мистецьких творів, інспірованих нашими горами. Вважаю за свій обов’язок звернути увагу нашого суспільства на мистця слов’янської крові, який так чутливо подивлявся наші Татри”¹¹.

На поч. 1930-их рр. Громницький поселяється в столиці Чехословаччини на постійно, винаймаючи ательє на Бубенчі – будинок із садом.

У цей час художник знайомиться з Анною Новотною, і я випадкова зустріч змінює стиль його життя – через деякий час він одружується. Наречена була гарною молодою чешкою, на жаль без освіти, Громницький – високоерудований інтелегент, прекрасно знав французьку, німецьку, чеську, частково італійську мови. У передвоєнній Празі входив у широке коло митців – був знайомий з тенором Яном Поспішлом, актором Струною, з Ольгою Шафлюговою, дружиною Карла Чапека, з якою мав близькі дружні стосунки. Його визнавали салонним художником, який належав до вищих кіл празької еліти.

На жаль, падіння та злету, успіх та забуття постійно супроводжували Громницького. Творчі особистості дуже залежні від настроїв суспільства, і якщо настає криза, то це найбільш різко відбивається на митцях. У передвоєнний час картини продавались щораз важче, деколи не вистачало коштів на елементарне існування. З’являється донечка Дарія – постійний об’єкт турботи та опіки батька, тому деколи картини доводилось продавати за безцінь.

У роки Другої світової війни художник з родиною мешкав у Річанах біля Праги. Це гарна

¹⁰Пеленська О. Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехословаччині. – Нью-Йорк; Прага, 2005. – С. 141.

¹¹Тарасевич-Ортинська А. Павло Громницький...

Павло Громницький. Осінній пейзаж. Прага, 1931 р.

Павло Громницький. “Розп’ята Україна” (можливо “Пієта або з жертви сила”). 1932 р.

Павло Громницький. Оголена. 1939 р.

Павло Громницький. Портрет дружини з донькою. 1939 р.

Павло Громницький. Зимовий пейзаж. 1960-ті рр.

Павло Громницький. Квіти. 1966 р.

мальовнича місцевість неподалік столиці, з невисокими горами, сосновим рекреаційним лісом та далекими розлогими полями. Особу митця зауважили німецькі урядовці, він був змушений контактувати з ними, підтримувати товариські стосунки. В зв'язку з цим у 1945 р. сім'ї необхідно було швидко покинути містечко, щоб не потрапити до лав зрадників. Вони зникають з Річан, залишивши там все добро і знову переселяються до Праги, до рідного брата дружини. Так закінчився перший еміграційний період художника.

Коли радянські війська "визволили Чехію", то оголосили про можливість повернення усіх категорій українців на Батьківщину. Громницький сам, без родини, вирішив поїхати в Україну. Цей факт у біографії художника суперечливий, його небіж твердить, що він від'їжджав за власним бажанням. До відправлення в Радянський Союз були приготовані вантажні вагони, в яких людей тримали декілька днів на запасній колії в Празі. Вацлав Новотни, на той час восьмилітній хлопець, неодноразово прибігав до поїзда і приносив речі, необхідні в дорозі. Одного дня він, як звичайно, прийшов, але потяг вже від'їхав.

Мистецтвознавець О.Пеленська стверджує, що художника арештували та вивезли насильно, хотіли розстріляти, як зрадника, привезли в клітці в його рідне село Громницю, і лише щасливий випадок (а власне, зустріч з дідусем, який впізнав Павіла Громницького і зумів переконати енкаведистів у його невинності) врятував від страти¹². Цю версію перебування митця в Україні підтверджує у своїх спогадах і П.Мурашко¹³. Вона виглядає правдивіше, оскільки більшовики відстежували всіх українських емігрантів та намагались їх знищити.

Художник недовго перебував на Батьківщині, приблизно через рік повернувся до Праги, привіз звідти портрети солдатів та робітників. Повернувся Громницький з радянським громадянством, і про цей період свого життя розповідав по-різному. Невідомо, скільки справді часу він

¹²Пеленська О. Український портрет на тлі Праги. Українське мистецьке середовище в міжвоєнній Чехо-Словаччині. – Нью-Йорк; Прага, 2005.

¹³Мурашко П. Спогади про художника Павла Громницького // *Ukrajinske výtvarne umění v meziválečném Československu.* – Praha. 2005. – S. 308.

пробув в Україні (інші джерела подають дату повернення – 1952 р.)¹⁴.

Митець отримав помешкання в Карліні, яке перед тим належало українському професорові Гонтару.

Невдовзі Дарія Громницька (донька) вийшла заміж та переїхала на проживання до Градця Кралового. Художник розійшовся з дружиною та почав сам вести господарство, знайшовши притулок у невеликій майстерні під дахом у Празі на вул. Велеславіновій.

У повоєнний період він переживав постійну фінансову скруту. Мав довготривалі претензії до чеської Спілки художників, з якою не знаходив порозуміння, і зокрема до її голови п. Отченашека. На той час вільні митці могли продавати свої роботи лише в магазинах цього об'єднання, але Громницький не йшов на компроміс та співпрацю і чинив на власний розсуд. Конфлікт поглибився, і у 1959 р. художник потрапив до тюрми на Панкраці за несплату податків від продажу творів. Через місяць його звільнили, але подія дуже гнітюче вплинула на митця. Довгий час він не міг малювати і відповідно не мав за що жити. Чеські колеги звинувачували Громницького в низькому художньому рівні картин, у непрофесійності. Тоді він звернувся до своїх давніх друзів К.Покорного та М.Швабінського, які написали лист в його захист, після чого становище дещо покращилось.

Екзистенційні труднощі не полишали митця – старшому віці він не отримував пенсії, залежав від випадкової уваги та допомоги знайомих. В 1960-их рр. йому все таки виділили до смішного мале пенсійне забезпечення – 90 корон.

В той час В.Новотни переїжджає до Праги та поселяється у своєї тітки, дружини Громницького. Небіж починає опікуватись родичем, їхні стосунки стають близькими, дружніми, молодий хлопець безкорисливо допомагає художнику – приносить вугілля, купує харчі, часом супроводжує у поїздках на етюди, уважно слухає нескінченні цікаві оповіді про творчі подорожі та знайомства.

В кін. 1960-их рр. у житті Громницького з'явилась особа, яка з часом стала йому близькою – п. Томанова, працівниця соціального забезпе-

Павло Громницький. Пейзаж. 1969 р.

Павло Громницький. Старомістська площа в Празі. 1971 р.

П.Громницький на пленері на березі річки Лаборка у Словаччині. Фото 1963 р.).

¹⁴Пеленська О. Український портрет на тлі Праги... – С. 141.

чення, яка була зобов'язана дбати про самотнього митця. Це була молода енергійна жінка, яку художник асто портретував. Він працював постійно і дуже плідно, водночас також легко та щиро дарував свої твори тим, кого любив. За свідченням небожа, багато картин перейшло у власність п. Томанової.

Була ще одна людина, яка багато допомагала Громницькому в його останні десять років життя. Це п. Долечек (Старший), власник великого сімейного човна на Лібенському острові в Празі, завжди готового для поїздок митця на пленери. Долечек – неординарна особистість, мрійник-кораблебудівник-конструктор, що в тісному прязькому подвір'ї висотного будинку збудував човен. Цікавою подією для міста було його транспортування до Влтави – після чого сім'я проводила на річці багато вільного часу. Вони брали з собою художника з його незмінною скринькою для малювання (розм. 50 x 60), тому всі пленерні етюди здебільшого цього формату, зупинялись в мальовничих місцях, і Громницький натхненно творив. Після двох годин роботи потребував відпочинку, йшов у каюту відпочити, а тоді повертався до роботи.

Знайомство з п. Долечком (Молодшим), який знав Громницького (разом з братом, на прохання свого батька, носили йому вугілля до майстерні) дало змогу зібрати ці відомості про життя українського майстра.

Художник приятелював з Павлом Мурашком, який контактував із товариством українців (русинів) у Мезілаборцях (Східна Словаччина) і запропонував їм запросити живописця на пленер. У 1963 р. митець гостював у громади місяць, створивши численні етюди. Збереглася фотографія – Громницький на пленері в Словаччині – усмінений та задоволений за мольбертом на березі мальовничої річки Лаборки. Він подарував музею численні пейзажі, а також тематичну роботу “Яношік та його побратими”. В старшому віці художник вже сам не подорожував – два тижні з ним провів П.Мурашко, а решту часу В.Новотни. Із цієї поїздки зберігся лист, написаний до небожа.

Павло Громницький – вічно молодий, закоханий у природу пейзажист. Власне, ще на парижській виставці у 923 р. художник отримав визнан-

ня насамперед за пейзажі, в яких бачимо “свідоме зусилля на внутрішню психологічну документацію краси, а в його багатім на барви зображенні терену доцільне змагання, щоб тісно зблизити малярський хист із музичним чуттям. Оці два домінуючі елементи – психологічний та музичний подають собі руку у всіх малюнках Громницького”¹⁵. Необхідним елементом буття було для нього вивчення природи, ця пристрасть супроводжувала його впродовж всього життя. Громницький – живописець, який невтомно вивчав гру світла і тіней, зміни барв у відтворенні простору.

В роки навчання у Петербурзі художник проявив себе як яскравий портретист. Його робота – “Портрет княгині Орлової”, створена до 1914 р., знаходиться у Третьяковській галереї, “Портрет дами” – у Люксембурзькому музеї в Парижі, “Автопортрет” – у збірці архітектора Кона в Празі, “Портрет професора Горбачевського” 1935 р.¹⁶ був виконаний на замовлення Українського Лікарського Товариства у Львові. Дві праці, створені в період до Другої світової війни – портрет дружини “Оголена” (1939 р.) та “На узліссі – портрет дружини з дочкою” (1939 р.) знаходяться у власності В.Новотного.

Митець товаришував з Олександром Олесем. Два портрети, зроблені ще за життя поета, Громницький у 1967 р. переслав у дар Спільці письменників Радянської України. Перший – рисунок олівцем, датований 1941 р., другий зроблений у лікарні за иждень до смерті поета (15 липня 1944) – ескіз, виконаний олійними фарбами.

В 1960-их рр. художник створив численні портрети п. Томанової (місцезнаходження робіт невідоме, їх можна бачити на двох фотографіях в інтер'єрі майстерні). На замовлення М.Горової-Мишанич він виконує портрети Тараса Шевченка та Івана Франка, а також зображення замовниці в повний зріст в українському народному одязі (ці роботи та ще п'ять пейзажів подаровані нею для Національного музею в Києві).

Працював Громницький і в жанрі натюрморту. “Натюрморт із штучними квітами” у 1935 р. мала на меті купити “парижська модерна галерея”¹⁷, але на той час переговори не завершилися

¹⁵Тарасевич-Ортинська А. Павло Громницький...

¹⁶Там само.

¹⁷Там само.

і картина знаходилась у майстерні митця. Серед віднайдених у 2005 р. творів – шість натюрмортів, серед яких одна рання робота вирізняється стилістично – “Натюрморт з нарцисами”.

Здавалось би, довгі оки навчання та перебування в Європі мали би вплинути на мистецький світогляд художника, але він виявився стійким до розмаїття течій у модерному живописі. Несподіванкою стало незвичне живописне полотно – декоративна композиція в одному з антикварних магазинів Праги, датована 1932 р. за підписом Громницького, яка, здавалось, не могла належати його авторству. Умовно назовемо цю працю “Розп’ята Україна”.

У 1930-их рр. українська громада в Празі була поінформована про трагедію голодомору, можливо це була рефлексія Громницького на події в Україні.

Відкриттям стали фотографії 1970-их рр., зроблені В.Новотним у майстерні художника, на стінах якої представлені декоративні композиції, виконані під впливом кубізму. Але остаточне підтвердження здогадів знайшлося у статті сучасниці Громницького А.Тарасевич-Ортинської, написаної у 1935 р. Вона зазначає: “З композицій цікаві особливо для нас дві, що постали під впливом революційних переживань в Україні. 1. “Пієта, або з жертви сила”. Це Україна з обличчям Богоматері, а довкола неї як візія замучені її сини (власність митця). 2. “Чека в Україні”; масова композиція (власність мін. радн. Плоцка)”¹⁸.

Можна припустити, що перша робота і є тією (або однією із версій), що знаходилась у продажу, оскільки її лейтмотив найбільше асоціюється із символічним зображенням України в образі Богородиці.

Нововідкриті у 2005 р. твори митця вносять корективи у аспект бачення Громницького живописця, адже тепер можна сміливо стверджувати про дві творчі сутності художника. Перша побудована на постійному вивченні і відтворенні природи, переданої крізь власне світосприйняття, друга базується на символічно-алегоричному розумінні подій, з підпорядкуванням площини насамперед ідейному та емоційному вирішенню, переданому засобами геометрично спрощених форм.

Громницький – митець-пражанин, який любив Прагу, зображав різні її мальовничі куточки та величні панорами. “Моєю цьоголітньою програмою я поставив собі намалювати 25 картин, як данину моєї любові до цього міста”¹⁹, – так він ділився своїми планами з кореспондентом паризької газети “Українське Слово” в день свого сімдесятиліття.

Українці тогочасної еміграції часто дорікали йому за ігнорування української історії, звичайно, за відсутність патріотизму, і в результаті за втрату національної специфіки. Вони очікували від нього “ще ряд образів безсумнівної українськості... Тоді ще за свого повноцінного життя він займе місце серед клясиків української малярської штуки: Самокиша, Іжакевича, Васильківського, О. та М.Мурашків”²⁰.

Митець прожив довге творче життя, невпинно працюючи та створивши сотні творів. Він часто стверджував: “Малювати, це для мене жити”²¹. Мав щире бажання подарувати 50 своїх творів до Києва та 50 до української Канади, але, на жаль, не знайшлося установи, яка б захотіла їх прийняти.

Сьогодні місцезнаходження творчої падици художника здебільшого невідоме. Живописні полотна П.Громницького розпорошені по приватних збірках Чехії, Франції, Норвегії, Канади, невелика колекція зберігається в Музеї українсько-руської культури у Свиднику (Словаччина) та дев’ять робіт, подаровані Марією Горовою-Мишанич з Праги (2001 р.), знаходяться у Національному музеї в Києві.

Образ Громницького – митця-українця – несе у собі багато невідомого та загадкового. Завданням майбутнього є розкрити та проаналізувати його мистецьку багатогранність для формування цілісної уяви про цю могутню постать. Історія українського мистецтва ХХ ст. обминула, на жаль, багато визначних особистостей, творчість яких залишалась поза увагою критиків. До них належить і харків’янин Павло Громницький.

¹⁹П.Громницькому вибило вісімдесят...– С. 3.

²⁰Там само.

²¹П.Громницькому вибило вісімдесят // Українське слово.– Париж, 11.01.1970.– С. 3.

¹⁸Там само.